

Майже непомітний у камені й бронзі, цих найбільш тривких носіїв духу, він знаходить свій прихисток у Слові.

Відомий російський філософ М. Бердяєв колись зауважив, що російській людині не властиве відчуття форми [4]. Здається, це перебільшення. Російський дух дійсно не дуже переконливо являє себе в аристотелівських формах архітектури чи скульптури, натомість він блискучим феєрверком вибухає в платонівських формах вербального дискурсу, а Слово є найвища форма. Певним чином можемо констатувати, що Росія була, є і, мабуть, буде країною слів. Слів як вартісних, так і здевальвованих. Слів як щирих, так і лукавих. Але саме із цих слів, під сигнатурою Правди і Справедливості, будується

ся величний повітряний Храм російської ідеї, російської культури й російської утопії. Такий собі «Град Китеж». У розбудові цього метафізичного храму бере посильну участь незліченне військо «титанів слова і пігмеїв діла».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Хорос В. Г. Русская история в сравнительном освещении / В. Г. Хорос. - М. : ЦГО, 1996. - 196 с.
2. Андреев Д. Л. Роза мира / Д. Л. Андреев. - М. : Мир Урании, 2008. - 608 с.
3. Эйдельман Н. Грань веков / Н. Эйдельман. - М., 1986.
4. Бердяев Н. А. Истоки и смысл русского коммунизма / Н. А. Бердяев. - М., 1988.

Закінчення статті - № 1 (121) січень-лютий 2013 р.

I. Pas'ko

PROBLEM OF UNIVERSALS OF CHRISTIANITIES AND DIFFERENTIA SPECIFICA OF ITS LIFE ARE IN HISTORY (PART IV - THE ORTHODOXY OF MOSCOW BRANCH: SACRAL (HIGH) AND SECULAR (BOTTOM PART))

The paper deals with the comprehension of Christianity as universal dimension of the spirituality and its specific area of the objectiveness in historical process. The article focuses on the problems of separation (differences) Christian Idea and its practices of the embodiments into political space of Moscow Orthodoxy.

Key words: archetype, myth, church, state, nation, ontological, Christian idea, the idea of Orthodox, Russian idea..

© I. Пасько

Надійшла до редакції 29.11.2012

УДК: 129:111.1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗРОБКИ ЦІЛІСНОГО ФІЛОСОФСЬКОГО ПІДХОДУ ДО АНАЛІЗУ БЕЗСМЕРТЯ

ІННА САБІРЗЯНОВА,

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та психології
Донецького державного університету управління

У статті подано аналіз сучасного стану розробки цілісного філософського підходу до аналізу безсмертя, на тлі якого запропоновано авторську концепцію вивчення проблеми безсмертя в межах соціально-філософського дискурсу.

Ключові слова: життя, смерть, безсмертя, танатологія, трансперсональна психологія, іморталізм.

Постановка проблеми. Власна екзистенція для людини була та залишається проблемою, що трансформується в «одвічні питання» про сенс життя, смерть та безсмертя, котрі, як показує цивілізаційний досвід людства, наявні в кожній культурі. Інтерес до них, як правило, загострюється на зламі епох, коли люди намагаються знайти відповіді

на питання, пов'язані з пошуком виходу зі складних екзистенційних ситуацій, підіймаючи означені проблеми до рівня сенсоутворюючих фундаментальних цінностей. Як реальні феномени буття, наявність яких не потребує повсякденного доведення, життя та смерть, а особливо остання, залишаються споконвічною філософською проблемою,

№ 6 (120) листопад-грудень 2012 р.

адже філософія як утілення інтелектуальної здатності осягнути сутність буття взагалі покликана давати надію людині, людству в цілому на його майбутнє. І ця надія на спасіння людського світу, можливість протистояння смерті, подолання есхатологічних уявлень традиційно іменується іншим поняттям - поняттям «безсмертя».

Зростання інтересу до проблеми безсмертя сьогодні є наслідком широкого кола загальнофілософських проблем, що виникають як закономірна реакція на глобальні кризові виклики сучасності, руйнацію традиційних підвалів життя в багатьох регіонах планети, девальвацію суспільних ідеалів та моральних цінностей, зростання агресивності, тероризму, екологічні лиха та пандемії. Названі процеси та негативні соціальні явища вимагають осмислення та обертаються потребою подальшого усвідомлення скінченності як на рівні індивідуального, так і загальнолюдського. Принципового значення сьогодні набуває проблема повернення втрачених цінностей та їх відтворення в суспільній практиці; виховання моральності як запоруки духовного відродження; подолання невизначеності у вирішенні людиною одвічних питань власної екзистенції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Проблема безсмертя, як і будь-яка інша з фундаментальних проблем, виступає однією зі складових філософських, культурологічних і соціально-політичних досліджень із давніх часів, коли власне світоглядна проблематика стає предметом спеціального дослідження практично в усіх країнах, що, у свою чергу, і зумовлює широту та розмаїття джерел та наявної літератури, спрямованої на вирішення «одвічних» філософських проблем.

Змістовні концепти, пов'язані з прагненням людини до безсмертя, досить складно й багатовимірно переплетені, а їх вплив відчувається практично в усіх сферах людського буття, тому настільки активно з різних методологічних позицій проблема обговорюється в сучасному вітчизняному філософському дискурсі (С. Кримський, В. Ільїн, Н. Хамітов, С. Крилова, М. Лепський, С. Мальцева, В. Козачинська, В. Суковата, А. Кудінова). Опис, тлумачення й розуміння іноді взаємовиключних і свідомо контрарних теоретичних конструкцій не тільки в аспектах, але й за сутністю приводить нас до одного дуже важливого питання про необхідність виділення й опрацювання актуальних проблем пошуку попередньої методологічної підстави щодо розробки цілісного філософського підходу дослідження феномена безсмертя. Це і є **метою** статті.

Виклад основного матеріалу. Безліч змістовних контекстів свідчить про високий рівень наявності в культурі людства практично на всіх етапах розвитку специфічного феномена, позначеного як безсмертя.

Феномен (грецьк. φαινόμενον, «те, що з'являється», «явище») - те, що з'являється; будь-які помітні зміни, будь-яке явище. У своїх сприйняттях ми маємо справу не з тим, як речі існують самі по собі (для позначення таких речей І. Кант використовував термін «нумени»), а якими вони є для нас, як вони являються нам (використовуючи вже узвичаєний у філософії термін «феномени»). Отже, ми знаємо речі тільки такими, якими вони нам являються, але феномени не є тільки нашими психічними, суб'єктив-

ними утвореннями: їх джерелом є речі, які існують незалежно від нашої свідомості [1, с. 105]. За І. Кантом, мислення охоплює дві різні функції: здатність утворювати поняття на підставі певного матеріалу («розсудок» (*Verstand*)), а також здатність робити висновки, які виходять поза досвідні форми в царину абсолютного буття («розум» (*Vernunft*)). Поняття, якими користується розум, - категорії (чисті поняття розсудку), чисті поняття розуму - ідеї як деякі припущення (гіпотези), потреба в яких має практичне походження (ідеї Бога, буття та безсмертя душі). «Якщо категорії втілюються в досвід розсудком, то ідеї внаслідок своєї абсолютності не можуть бути втілені в досвід. Ось чому категорії становлять складові досвіду, а ідеї - ні (говорячи мовою І. Канта, категорії мають щодо досвіду «конститутивне» застосування, тоді як ідеї - тільки «регулятивне») [1, с. 107].

Полісемантика запропонованого терміна в цьому контексті означає наявність деяких фундаментальних характеристик явища, що виявляють його сутність як внутрішній зміст предмета, поза яким цього предмета не існує. Виявлення цих властивостей за загальноприйнятою та інституалізованою в гносеології процедурою аналізу якраз і виводить нас до головного - до поняття. У контексті нашого дослідження - до поняття безсмертя.

У широкому розумінні безсмертя - позасмертна слава (високе); у містичних уявленнях: вічне існування, загробне життя [2, с. 46]; непідвладність смерті, непомирання; можливість залишитися назавжди в пам'яті людей (високе) [3, с. 29]. Найпоширенішим виявляється визначення безсмертя як позасмертного існування (найшвидше душі, аніж тіла).

Слід зазначити, що питання щодо визначення безсмертя безумовно залежить від світоглядних настанов людини та соціокультурного контексту, у якому людина перебуває.

Дослідники також намагаються «запропонувати певну класифікацію «модусів безсмертя» (Р. Ліфтон), що «проникають у масову свідомість, породжуючи специфічні духовні феномени» [4, с. 30-31]. Так, Д.І.Дубровський наводить такі за Р. Ліфтоном «п'ять категорій або способів іморталізації: біологічне безсмертя (надія на продовження життя в нащадках); творче безсмертя (надія на продовження життя в результатах власної діяльності); теологічне безсмертя (різні релігійні форми трансцендетування смерті шляхом устанавлення зв'язку з вічними духовними цінностями); натуралістичне безсмертя (надія на безсмертя шляхом злиття з природою, спосіб іморталізації, розвинутий у японській та інших східних культурах); чуттєва трансценденція (тут механізм іморталізації заснований на безпосередньому особистісному досвіді, пов'язаному з досягненням різних суб'єктивних станів, таких як втрата відчуття часу, просвітлення, екстаз, розширення свідомості тощо).

Кожен спосіб іморталізації базується на відповідних цінностях і пов'язаний зі своєю етичною проблематикою. Але всі вони свідчать про те, що етичні проблеми смерті виражають по суті своїй проблеми конститування справжніх цінностей та обґрунтування сенсу життя» [5, с. 43]. Таким чином, приходимо до висновку, що безсмертя з'являлося в різних модальностях: від біологічного увічнення (цінності науки) до творчого безсмертя (естетичні, філософські аксіологічні системи).

Ураховуючи складність визначення спеціальних характеристик специфічних ознак предмета дослідження, звернемося до вже існуючих контекстуальних визначень безсмертя. Виходячи з попереднього історико-філософського аналізу, ми можемо навести такі з них:

- у контексті онтологічної проблематики феномен розуміється як безсмертя душі - простої, нематеріальної субстанції, котра не може бути зруйнованою; вона не має ані початку, ані кінця, отже, безначальна та безсмертна (Платон);

- близьке до означеного визначення безсмертя в дусі теологічних дефініцій, де ототожнюється з метою одухотворення Богом людини (як особистості), що не вичерпується та не може бути реалізованою за людського життя. «Теологічне безсмертя - історично найзначніша його форма. Свою невичерпну енергію життя, волю до збереження власної унікальної сутності людина віддавна прагне виразити за допомогою релігійної символіки. У різних релігіях ця ідея діставала різне витлумачення. В одному випадку малось на увазі безсмертя душі, в іншому - воскресіння тіла, у третьому - перевтілення» [4, с. 31];

- танатологічний контекст не передбачає чітких дефініцій безсмертя, адже предметом роздумів тут, перш за все, є сама смерть; безсмертя - це «щось, що знаходиться за межею»;

- історичний - пов'язується з появою загальнолюдської ідеї подолання скінченності буття (С. Кримський називає історію «...альтернативою смерті, мірою здійснення та збереження значних людських діянь» [6, с. 265]);

- у культурно-антропологічному контексті безсмертя визначається як зміст, символ, інтелектуальна інтуїція тощо.

Отже, у сучасній культурі мислення поняття «безсмертя» виявляється складним, суперечливим, складеним, тому до синтезу підійдемо, ураховуючи завдання дослідження, а саме - вияв онтологічних та аксіологічних вимірів досліджуваного об'єкта.

С. Крилова, досліджуючи особистісне безсмертя, пов'язує його з типологією світопереживань та зауважує, що в межах стихійно-родового типу переживань безсмертя вбачається в продовженні роду; у межах духовно-творчого - у культурній сфері (творче безсмертя); представники духовно-містичного світопереживання розглядають безсмертя як самоусвідомлення та самопізнання; у відкрито-особистісному (поліцентричному) типі світопереживання існує тенденція до об'єднання його різних варіантів.

На підставі вищеозначеної типології світопереживань дослідниця робить висновок щодо розгортання натуралістичної, культурологічної та спиритуалістичної (містико-ідеалістичної) парадигм безсмертя [7, с. 50]. Розглядаючи парадигми (Т. Кун) як певні стереотипи сприйняття наукових тверджень у ту чи іншу епоху, візирець, за яким продукуються уявлення наукової картини світу, що мають історичну природу, ми швидше б виділили танатологічну та імпортологічну парадигми безсмертя.

Відомо, що релігія й філософія аж до початку ХХ століття утримували монополію у вирішенні питань смерті. Відтоді ж смерть стає об'єктом систематичного природничо-наукового дослідження. І пов'язаний цей перехід із народженням цілої галузі природничо-наукового знання - танатології, біля витоків

створення якої стояв І. Мечников. Поняття «танатологія» (грецьк. *thanatos* - смерть, *logos* - наука) було введено спочатку в медичну термінологію у 1912 році Р. Парком. Тривалий час танатологія була розділом медико-біологічних і клінічних дисциплін, що вивчають причини смерті та динаміку вимирання, головним чином, невеликовно хворих [8, с. 99]. Із середини ХХ століття термін «танатологія» набуває більш широкого змісту, що пов'язано з міждисциплінарним дослідженням проблеми смерті. Початок подібній трансформації поклав американський психолог-клініцист і психіатр Г. Фейфел, який у 1959 році опублікував книгу «Значення смерті», де було зібрано статті не тільки фахівців із біології та медицини, але й відомих філософів, психологів і богословів (К. Г. Юнг, П. Тілліх, Г. Маркузе). В останній чверті ХХ століття спостерігалось подальше зростання кількості публікацій на тему смерті. У радянському та пострадянському просторі привертають увагу роботи П. Гуревича, К. Ісупова [9], С. Рязанцева, В. Сабірова [8].

К. Ісупов, аналізуючи сучасний стан рефлексії смерті, називає наш час «четвертою хвилею еkleктичної танатології», попередні пов'язуючи: першу з епохою масонства, другу - зі спиритичними дискусіями часів Ф. Достоєвського та М. Федорова, а третю - з емігрантською публіцистикою Срібного віку. «У четвертій хвилі можна розгледіти як традиційні форми кризової свідомості, керованої страхом життя та сублімованим страхом смерті, так і спроби нової імпортології та нової танатологічної утопії. Менш за все знайшлося місця усвідомленню накопиченого російською думкою досвіду роздумів про смерть» [9, с. 106]. На думку дослідника, танатологія - це наука без об'єкта та без спеціальної мови його репрезентації, висновки якої вибудовуються поза попереднім логічним топосом проблеми, - у вигляді віталістських умовиводів, у контексті нескінченної життєвості [Там само, с. 106-107].

Проте що сьогодні відомо науці про смерть? Як це не парадоксально - небагато. Далі ми спробуємо докладніше проаналізувати розвиток наукових уявлень про цей феномен. Тривалий час у біології й медицині смерть людини фіксувалася з моменту припинення дихання й серцебиття. Однак успіхи реаніματοлогії, що навчилася за допомогою складної медичної техніки й досконалих методик повертати життя тисячам приречених на загибель, усе змінили. Біологи й медики почали розрізняти смерть клінічну, коли ще можлива реанімація організму, і смерть біологічну, що настає з необоротною втратою основних функцій мозку («смерть мозку»).

Однак розробити методик, що дозволяє абсолютно точно констатувати в кожному конкретному випадку настання кінця людського життя, тобто провести чітку межу між смертю клінічною і біологічною, дотепер не вдається. Відомі численні випадки повернення людини до життя, клінічна смерть якої тривала значно довше передбачуваного часу (3-5 хвилин), іноді навіть після досить значної паузи, за марних зусиль реаніματοлогів [8, с. 100]. І головне, мабуть, полягає в тому, що дотепер не існує діагностичної процедури, що могла б чітко визначати, коли настає смерть і як її науково верифікувати. Підсумок наукового підходу до смерті полягає в тому, що наука сьогодні не стільки відповідає, скільки вносить сумніви в розуміння цього феномена.

Гносеологія смерті та безсмертя знайшла оригінальне переломлення в трансперсональній психології. Не можна в цьому зв'язку не згадати роботи американського науковця чеського походження С. Грофа, що набули широкої популярності в сучасній танатології [10].

Порівняльний аналіз переживань хворих на шизофренію в період загострення хвороби, а також людей, що перебували в стані клінічної смерті або в психоделічному трансі після ЛСД-терапії, допомагає С. Грофу досягнути процес біясмертних переживань, коли вмираюча людина вже не спроможна поділитися з нами своїм фінальним досвідом. Учений доходить висновку, що вмирання можна зіставити з процесом народження в контексті дихотомії «смерть - повторне народження». Якщо раніше Е. Кюблер-Росс описала психологічні стадії вмирання, С. Гроф виділяє фази психоделічного біясмертного досвіду. «Друга фраза - досвід «безвиході» пов'язується з першою клінічною стадією процесу пологів, на якій скорочення матки вже почалося, а шийку матки ще закрито. Світ видається темним і загрозливим, людина сприймає ситуацію як клаустрофобічний кошмарний сон і зазнає жорстоких душевних й фізичних страждань. Кінця агонії не видно. Людське існування видається позбавленим змісту, абсурдним і навіть жакливим. Основними рисами, що відрізняють цю фазу від наступної, є концентрація на ролі жертви, неможливість порятунку й безвихідь ситуації. Багато з піддослідних говорили про те, що цей стан може бути психологічним прототипом пекла» [10, с. 60].

Цікаві й часом унікальні факти, наведені в дослідженнях С. Грофа, потребують критичного осмислення. Чи можуть бути подібні свідчення неупередженими, адже верифікація науковою експертизою біясмертних переживань виявляється досить проблематичною справою. Можливо, це неправомірна екстраполяція одного класу переживань на інші під впливом релігійно-міфологічних поглядів східної традиції.

Таким чином, було б несправедливим принижувати значення раціональної рефлексії на тему смерті, але не можна також і перебільшувати роль подібної рефлексії. Смерть людини неможливо осмислити лише в межах біологічних механізмів життєдіяльності. Потрібне розуміння феномена смерті як процесу, як конструкта культури, тому що ставлення до смерті, страх перед нею вкорінений в першу чергу за межами свідомості й самосвідомості особистості. Вони, як правило, детермінуються безліччю мотивів, які не завжди піддаються раціоналізації, бо, будучи укоріненими в суспільному бутті, культурі чи духовному світі, мають трансперсональне кроскультурне походження [8, с. 102]. На думку С. Роганова, сучасна танатологія в розвинутих країнах представлена різноманітними хоспісів та дискусіями щодо правомірності еутаназії, проблем продовження життя; боротьбою зі старінням та поширенням трансгуманізму та іморталізму [11, с. 116].

Що ж тоді поєднує смерть із життям? Чи не в цьому «сполученні» народжується той феномен, який ми позначаємо поняттям «безсмертя»? Здається, що правильною ознакою реального існування смерті не тільки лише як атрибутивної ознаки нашого тілесного «Я», але і як фундаментальної цінності особистості є страх, страх перед нею, а в цьому

аспекті проблема смерті вже безпосередньо торкається питання про природу й сутність людини. Отже, питання про сенс людського існування як центральне питання філософії набуває своєї повноти тільки з відкриттям людиною смерті. У розумінні страху смерті в сучасній танатології також немає єдності поглядів. Свого часу З. Фройд виділив інстинкт смерті й поклик до життя як вихідні підстави людського існування й оголосив, що одного без іншого не буває. Відштовхуючись від цього постулату засновника філософії психоаналізу, частина психологів і лікарів-психіатрів вважають, що останній споконвічно закладений у природі людини, у її органічній або психічній структурі.

Психоаналітична методологія дає своє бачення проблеми життя й смерті. З точки зору К.-Г. Юнга, людське життя, якщо його зобразити графічно, являє собою параболу. Висхідна гілка параболи символізує шлях людини від народження до зрілості, та, що сходить, - від зрілості до старості й смерті. Упродовж усього життєвого шляху людину супроводжує страх. Для парубка - це переважно страх життя, що у верхній точці параболи трансформується в страх смерті, який наростає зі збільшенням віку [12, с. 4].

Сучасні дослідники прагнуть пов'язати походження страху смерті із соціокультурними факторами (Дж. Чорон, У. Шиблс, А. Токарський). Незважаючи на розходження в розумінні й тлумаченні феномена страху смерті, практично всі дослідники сходяться на тому, що він не є елементарною емоцією, але є одним із найболісніших душевно-духовних страждань (переживань) особистості. У цьому стражданні сконцентрований трагічний пафос життя людини як розумної істоти. Страх смерті становить граничне випробування духовної стійкості й гідності людини, і природа його надзвичайно складна. Страх смерті пов'язаний з інстинктом самозбереження, наявним у всіх живих істот. Інстинкт самозбереження спрацьовує в момент безпосередньої загрози життю. Дуже часто він актуалізується у вигляді страху, що, у свою чергу, може призводити до різних наслідків: іноді - до холодної розважливої поведінки, часто - до панічної втечі з місця або від джерела небезпеки, нерідко - до повної паралізації волі й остоупління. Духовний зміст інстинкту самозбереження полягає, і тут ми повністю погоджуємось з думкою В. Сабірова, у затвердженні цінності життя взагалі й життя конкретної людини зокрема [8, с. 108].

Отже, танатологія прагне надати максимально повну наукову картину феномена смерті, спираючись на позитивістську методологію. Як наслідок, смерть тут розглядається немовби ізолювано від життя, його ціннісного виміру, бо акцент робиться переважно на смерті як такій. Категорія «безсмертя», у свою чергу, не знаходить у межах сучасного танатологічного дискурсу концептуального оформлення за визначенням, але не зникає як гносеологічна проблема. Тому рішення питання про безсмертя та його місце в загальній науковій картині світу треба шукати в іншій площині досліджень, якою можуть стати ідеї іморталізму.

Іморталізм у традиційному сенсі розуміється як поєднання різних релігійно-ідеалістичних учень про трансцендентне особистісне безсмертя (позасмертне існування людини - «постморталізм»). Іморталогія (лат. *im* - без; *mors, mortis* - смерть) - наука про

практичне безсмертя (термін запропоновано радянським дослідником І. Вішевим), яку сьогодні розвивають переважно російські філософи та природознавці. В останній чверті ХХ та на початку ХХІ століття вона розуміється як наукове обґрунтування можливості вирішення проблеми досягнення практичного безсмертя людиною. У 1980 році було опрацьовано поняття «*homo immortalis*» («людина безсмертна»), тобто біотично та соціально спрямована на необмежене індивідуальне буття. Сучасний стан опрацювання ідей іммертології та потреба їх негайної реалізації, на думку російських фахівців (І. Вішева, Ю. Обидіної, С. Неретиної та ін.), є найактуальнішою глобальною проблемою, невід'ємним елементом екології людини та глобалістики взагалі. Але сьогодні, незважаючи на революційні наукові відкриття, загальнолюдське практичне безсмертя все ще залишається далекою примарною перспективою.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Наявність суперечливих тлумачень безсмертя, велика кількість підходів, методів вирішення проблеми потребує формування та чіткого оформлення на початку ХХІ століття в іммерталістському дискурсі принципово нової площини вивчення безсмертя як духовної реальності, трансцендентної за своєю природою, цілісного філософського підходу до аналізу безсмертя. Вона має на меті об'єднання зусиль фахівців різних наукових галузей, усіх знань, накопичених людством із цієї проблеми, і може виступити як цілісний, філософський підхід до вивчення безсмертя, як єдиний спосіб скласти адекватну наукову картину досліджуваного явища. У цьому плані на соціальну філософію покладається інтегративна й синтетична, критична й аналітична, ціннісно-регулятивна й цілеспрямовуюча функція в дискурсі про безсмертя, адже в пізнанні людини та її майбутнього сьогодні філософія сприяє вирішенню щонайменше трьох фундаментальних завдань: по-перше, це переосмислення одвічних і постановка нових проблем на стику різних наук та сфер людської культури (інтегративна та синтезуюча функція в соціумі); по-друге, критика шляхів пізнання та дії, їх методів і логічних форм (методологічна, аналітична функція);

по-третє, усе більше значення в сучасних умовах одержує ціннісно-регулятивна функція, що реалізується в зіставленні цілей та шляхів пізнання та діяльності з гуманістичними ідеалами, у їх соціально-етичній оцінці, що дозволяє досліджувати людину у визначенні її найближчих і віддалених перспектив. Філософія співвідносить ці знання із загальними соціальними цілями, перспективами розвитку людства, що набуває особливого значення в сучасних умовах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лісовий В. Предмет і метод метафізики : стаття друга / В. Лісовий // Філософська думка. - 2001. - № 2. - С. 83-123.
2. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. - М. : Изд-во «Советская энциклопедия», 1973. - 846 с.
3. Лопатин В. В. Малый толковый словарь русского языка / В. В. Лопатин, Л. Е. Лопатина. - М. : Русский язык, 1993. - 704 с.
4. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. - Т. 4. / В. Даль. - М. : Русский язык, 1980. - 683 с.
5. Жизнь и смерть : загадки и противоречия (По материалам «круглого стола». Москва, 1989 г.) - М. : Знание, 1990. - 64 с. - (Новое в жизни, науке, технике. Сер. «Этика»; № 1).
6. Кримський С. Б. Під сигнатурою Софії / С. Б. Кримський. - К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. - 367 с.
7. Крилова С. Безсмертя / С. Крилова // Філософський енциклопедичний словник / [ред.-упоряд. В. І. Шинкарук]. - К. : Абрис, 2002. - 743 с.
8. Сабиров В. Ш. О мировоззренческих основах современной западной танатологии / В. Ш. Сабиров // Человек. - 2002. - № 5. - С. 99-112.
9. Исупов К. Г. Русская философская танатология / К. Г. Исупов. // Вопросы философии. - 1994. - № 3. - С. 106-114.
10. Гроф С. Человек перед лицом смерти / С. Гроф, Д. Хэлифакс ; [пер. с англ. А. Неклесса]. - М. : ООО «Издательство АСТ» и др., 2002. - 239, [1] с. - (Тексты трансперсональной психологии).
11. Роганов С. В. Рецепции смерти в современной культуре / С. В. Роганов // Человек. - 2007. - № 3. - С. 107-116.
12. Юнг К. Г. Проблемы души человека нашего времени [Электронный ресурс] / К. Г. Юнг ; [пер. с нем.]. - СПб. : Питер, 2002. - 352 с. - Режим доступа : http://www.book-ua.org/FILES/psychology/3_03_2008/psy_3113.htm.

I. Sabirzyanova

ISSUES OF THE DAY OF DEVELOPMENT OF THE INTEGRAL PHILOSOPHICAL GOING NEAR THE ANALYSIS OF IMMORTALITY

In the article the analysis of the modern state of development of the integral philosophical going is given near the analysis of immortality, on a background which author conception of study of problem of immortality is offered within the limits of social and philosophical disks.

Key words: life, death, immortality, hematology, transpersonal psychology, immortalism.

© I. Сабірзянова

Надійшла до редакції 21.11.2012